

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛІСТИКИ В УМОВАХ РЕАЛІЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

УДК 343



В. П. Корж

доктор юридичних наук, професор, Почесний працівник Прокуратури України, Харківський національний університет внутрішніх справ

У статті визначено тенденції розвитку сучасної науки криміналістики, зв'язок криміналістики з наукою кримінального процесу, доведено ефективність використання криміналістичних рекомендацій у всіх сферах судочинства, проаналізовано положення КПК, які містять псевдонаукові дефініції, новації, юридичні, міжгалузеві колізії та колізії у навчальному процесі; запропоновано способи їх вирішення.

Ключові слова: *криміналістика, інтеграція, сфери судочинства, криміналістичні рекомендації, псевдонаукові дефініції, колізії.*



MODERN TRENDS CRIMINALISTICS UNDER
IMPLEMENTATION CRIMINAL PROCEDURE LAW

Korzh V. P.

Received: 16 Apr 2015.

У розвитку сучасних юридичних наук визначну роль мають процеси інтеграції і диференціації наукового знання, розширення та поглиблення фундаментальних наук, комплексність наукових досліджень. Криміналістика, як зазначено у юридичній літературі, являє собою єдиний сплав знань синтетичної природи, а не є сукупністю наук, не є комплексною наукою (тому що комплексування включає об'єднання окремих знань) [3, 12–13]. Зміст, сфера застосування і завдання криміналістики, її синтетична природа обумовлюють її методологічні, родові та органічні зв'язки із юридичними, суспільними, природничими і технічними науками та іншими галузями наукового знання. Слід відзначити, що із юридичних наук криміналістика, найбільш тісно пов'язана з науками процесуального права, зокрема з наукою кримінального процесу, особливо із розділами у яких викладено теорію доказів, процедуру проведення слідчих і судових дій. Процесуальні науки визначають межі й умови застосування криміналістичних рекомендацій під час судового дослідження, оцінки та використання доказів, компетенцію учасників процесу у суді при використанні криміналістичних засобів, прийомів, методів. У зв'язку з цим необхідно визнати службову роль криміналістики

як науки, котра забезпечує здійснення правосуддя, і як науку прикладну й практичну. Інтеграція передових наукових досягнень технічних, інших наук в кримінальне, цивільне, адміністративне, господарське судочинство є важливою функцією криміналістики на сучасному етапі її розвитку. Розроблені криміналістичною наукою засоби, прийоми, методи і методики ефективно використовуються у розслідуванні злочинів, судовому розгляді кримінальних справ, інших сферах правозастосовної діяльності. В межах чинного законодавства сторони, суд активно використовують криміналістичні рекомендації для збирання, дослідження, оцінки і використання доказів в ході судового розгляду цивільних, господарських, адміністративних справ. Застосування криміналістичних рекомендацій у всіх сферах судочинства не призводить до появи нових об'єктів, які вивчаються криміналістичною наукою. Об'єктами криміналістики залишаються, з одного боку – злочинність і злочин, а з іншого – досудове розслідування, судовий розгляд, запобігання злочинам.

Безумовно, система кодифікованого законодавства України має важливе значення для ефективної роботи оперативних, слідчих органів, прокуратури та суду. У зв'язку з цим прийняття нового КПК (2012 р.) і стало завершальним етапом кодифікації у сфері кримінальної політики.

Соціальне призначення реформи у сфері кримінального судочинства полягає у тому, що держава повинна відповідати перед людиною за свою діяльність і реально забезпечити процесуальними засобами охорону та захист прав і свобод, законних інтересів людини і громадянина у кримінальному процесі. Варто зазначити, що прийняттю чинного КПК в Україні не передували концептуальні розробки нових процесуальних інститутів,

незалежні наукові дискусії, критичні виступи науковців та практичних працівників щодо доцільності окремих процесуальних новацій. Системний аналіз приписів статей КПК України свідчить про змішування авторами КПК процесуальних інститутів англосаксонського і континентального права та штучне перенесення їх до кримінально-процесуального законодавства України і як результат цього наявність в окремих положеннях цього Кодексу псевдонаукових дефініцій, юридичних колізій, що призводить до грубих порушень законності під час досудового слідства та в суді, погіршенню прав і свобод людини у кримінальному процесі.

У окремих положеннях автори КПК наукове вчення про злочин замінили на псевдонаукові дефініції «кримінальне правопорушення», «кримінальний проступок». Формальна, непродумана, хибна політика можновладців, правове невігластво, політична кон'юнктура авторів КПК та депутатського корпусу руйнують наукові школи, правові інститути у сфері конституційного, кримінального, кримінального процесуального права, криміналістики, кримінології; а також – вітчизняні процесуальні традиції, позитивний досвід роботи оперативних, слідчих органів прокуратури та суду. Це призводить до утворення юридичних колізій у правотворчості та правозастосуванні, міжгалузевих колізій між кримінальним процесуальним і кримінальним правом, кримінальним процесом і криміналістикою.

У зв'язку з цим система кодифікованого законодавства у сфері кримінальної політики не достатньо ефективна. З прийняттям КПК у правовій системі відсутній принцип єдності при розподілі компетенції. Про це свідчить оголошення КПК його авторами і законодавцем «головним кодексом». Так, у ч. 3 ст. 9 КПК зазначено, що «Закони та інші нормативно-правові

акти України, положення яких стосуються кримінального провадження, повинні відповідати цьому Кодексу. При здійсненні кримінального провадження не може застосовуватися закон, який суперечить цьому Кодексу». Так, відповідно до даного припису Кримінальний кодекс України не може застосовуватися при здійсненні кримінального провадження, тому що суперечить положенням КПК про розслідування кримінального правопорушення та постановлення вироку за вчинення кримінального правопорушення. Такий підхід порушує принципи єдності та системності у правовій сфері. Кримінальне процесуальне право є самостійною галуззю, одночасно і частиною всього права в правовій системі держави. Оголошення на законодавчому рівні КПК «головним кодексом» свідчить про грубе ігнорування нормативних приписів Конституції України, Кримінального кодексу, безпідставне порушення предмету правового регулювання науки кримінального права.

Науковий аналіз статей в розділах I, II, III, IV, V, VI, VII КПК України та співвідношення їх із нормами конституційного, кримінального законодавства, іншими законами України, криміналістичними вченнями про спосіб злочину, криміналістичну характеристику злочинів, методику розслідування окремих видів злочинів інші, свідчить про абсолютизацію окремих процесуальних процедур, які зобов'язують слідчого, прокурора розслідувати «кримінальні правопорушення», «кримінальні проступки», а суддів постановити вирок за вчинення «кримінального правопорушення», тобто діяння не передбаченого Кримінальним кодексом України. Так, за приписом ч. 1 ст. 216 КПК України слідчі органів внутрішніх здійснюють досудове розслідування кримінальних правопорушень, передбачених Законом України «Про кримінальну відповідальність». Такого Закону в Україні не існує.

Зазначене свідчить про ігнорування правової аксіоми «не має злочину і не має покарання за нього, якщо не має закону» та грубе вторгнення норм КПК до предмету кримінально-правового регулювання. Підміна кримінально-правового терміну «злочин» і відповідного йому поняття, яке визначено у ст. 11 КК України, на псевдонауковій дефініції «кримінальне правопорушення, кримінальний проступок» суперечить положенням Конституції України, чинного кримінального законодавства, фундаментальним теоретичним положенням науки кримінального права, кримінального процесуального, кримінології, криміналістики, інших юридичних наук.

В юридичній літературі правильно зазначено, що кримінально-процесуальне право має свій предмет правового регулювання. Сутність кримінального процесу полягає в тому, що сукупність процесуальних засобів забезпечує застосування норм кримінального закону.

Вивчення практики свідчить про те, що слідчі, прокурори, судді використовують в процесуальних документах термін «кримінальне правопорушення» і при цьому посилаються на норми Кримінального кодексу України, незважаючи на те, що аналогія в сфері кримінального законодавства не допустима. Деякі слідчі використовують термінологію «кримінальне правопорушення» на початку розслідування, а у повідомленні про підозру – термін «вчинення злочину». Судді у вироків посилаються на вчинення особою кримінального правопорушення, тоді як у резолютивній частині зазначають про визнання особи винуватою у вчиненні злочину, передбаченого конкретною статтею Кримінального кодексу. Таким чином, вимушене застосування слідчими і суддями вказаних псевдонаукової дефініції «кримінальне правопорушення» призводить до

порушення принципів верховенства права і законності у кримінальному процесі, погіршення прав підозрюваного і обвинуваченого, неузгодженості і безпорядку у правозастосовній практиці. Окремі депутати пропонують прийняти Закон «Про відповідальність за кримінальні правопорушення, кримінальні проступки». Цього допускати не можна, тому що протягом 2012–2014 років, особи були вже незаконно засуджені судами за вчинення кримінального правопорушення, тобто за діяння які не визначені у Кримінальному кодексі. Після прийняття такого Закону, вони підлягатимуть виправдуванню, у зв'язку з неправильним застосуванням кримінального закону. Варто погодитися з точкою зору В. Г. Гончаренко про те, що вищою соціальною цінністю в суспільстві є здійснення правосуддя в інтересах людини і в межах моралі. Тому влада будь-якого рівня, яка порушує права і свободи людини діє аморально, поступово втрачає свою легітимність разом з актами, які вона приймає [2, 34].

Вважаємо, що способами усунення зазначених юридичних і міжгалузевих колізій є внесення змін до окремих положень КПК, у яких необхідно викласти термін матеріального закону – «злочин» та вилучити терміни «кримінальне правопорушення», «кримінальний проступок».

Наукою криміналістикою розроблено рекомендації щодо застосування тактичних прийомів під час допиту підозрюваного, обвинуваченого, які десятки років ефективно використовували слідчі у практичній діяльності. Чинний КПК не передбачає процесуальний порядок допиту підозрюваного, обвинуваченого. Як свідчить практика реалізації кримінального процесуального законодавства, слідчі проводять допит підозрюваного, за його згодою і за участю захисника, за аналогією визначеної процесуальної процедури допиту підозрюваного у попередньому

КПК (1960 р.). На наш погляд, доцільно унормувати процесуальний порядок допиту підозрюваного, обвинуваченого шляхом внесення доповнення до глави 20 «Слідчі (розшукові) дії», де у відповідних статтях передбачити «Допит підозрюваного», «Допит обвинуваченого».

Вивчення та аналіз окремих положень КПК свідчать про те, що має місце не реформування процесуальної системи, а її – деформування. Так, протягом багатьох років у слідчій практиці ефективно використовувалися криміналістичні рекомендації щодо тактики виїмки. При розслідуванні злочинів економічної спрямованості документи є основним джерелом інформації про злочин, важливим доказом про спосіб злочину, його виконавців, інші обставини. У чинному КПК не передбачено проведення виїмки як самостійної слідчої дії. Слід відзначити, що за приписом ч. 5 ст. 237 КПК при проведенні огляду дозволяється вилучення речей і документів, які мають значення для розслідування. Правові підстави, процесуальний порядок, наслідки огляду і виїмки різні. Чинним законодавством не визначений процесуальний порядок виїмки матеріальних носіїв, оригіналів первинних бухгалтерських та фінансово-господарських документів, комп'ютерної інформації, програм тощо. Це негативно впливає на слідчу практику, значно ускладнює виявлення і розслідування економічних та інших злочинів, призводить до формалізації слідчого огляду і не уможливорює вилучення оригіналів первинних бухгалтерських документів, або документів, що містять банківську таємницю. У зв'язку з цим, доцільно внести доповнення до глави 20 «Слідчі (розшукові) дії», де у відповідних статтях передбачити «Підстави та порядок проведення виїмки», «Обов'язковість видачі предметів і документів», «Протокол виїмки».

Вважаємо, що основні положення Кримінального процесуального кодексу України повинні відповідати конституційному, кримінальному законодавству, фундаментальним засадам теорії держави і права, і не суперечити теоретичним положенням кримінального процесуального, кримінального права, криміналістики, кримінології, оперативного-розшукової діяльності.

Слід зазначити деякі проблеми, пов'язані із впровадженням КПК у навчальний процес. Навчання у вищих навчальних закладах системи МВС України, у юридичних вузах, на юридичних факультетах здійснюється відповідно навчальних програм. Відповідно до навчальної програми та за змістом курсу кримінального права курсанти і студенти традиційно вивчають поняття, ознаки злочину, його види та покарання за злочин тощо, з курсу криміналістики – вивчають криміналістичні вчення про спосіб злочину, механізм злочину, криміналістичну характеристику злочинів, методику розслідування окремих видів злочинів інші; у курсі кримінології курсанти студенти вивчають причини та умови злочинів, економічну, корисливу злочинність тощо, і тільки у курсі кримінального процесу вони вивчають процедуру розслідування «кримінальних правопорушень». Це свідчить про те, що псевдонаукові дефініції кримінального процесуального законодавства порушили принцип єдиного підходу до навчання майбутніх юристів.

Не можна погодитися з окремими вченими-кон'юктуристами, котрі в угоду можновладцям, авторам КПК та законодавцю запропонували використовувати у криміналістиці псевдонаукову дефініцію «кримінальні правопорушення». Керівництво кафедри криміналістики і судової медицини та психіатрії Харківського національного університету внутрішніх справ запропонувало назвати «Криміналістичні аспекти розслідування кримінальних

правопорушень» напрямок роботи наукової конференції, а старший викладач цієї кафедри Т. І. Савчук підготувала тези за темою: «Інтернет-сервіси у розслідуванні кримінальних правопорушень» [4, 210, 299]. Такий псевдонауковий підхід свідчить про зраду науці криміналістики.

Наука повинна бути незалежною. Наукова істина повинна визначатися не в держаних структурах, а в незалежних наукових установах. Наука має цінність тоді, коли вона досліджуючи межі можливого виявляє помилки законодавця, пропонує нові підходи, які можуть бути засвоєні правом. Варто погодитися з думкою російського процесуаліста професора С. Александрова, що наука розпочинається там, де вона говорить ні законодавцю і правозастосуванню [1, 6]. На жаль, у сучасній науці кримінально-правового циклу має місце дефіцит нових наукових ідей, низька якість наукових дискусій і досліджень.

Правове невігластво авторів КПК та політична кон'юнктура депутатського корпусу призвели до унормування на законодавчому рівні псевдонаукових дефініцій «кримінальне правопорушення», «кримінальний проступок», інших сумнівних процесуальних новацій в нормах Кримінального процесуального кодексу України. І як результат проблеми реалізації кримінального процесуального законодавства в практичній діяльності, юридичні колізії в правотворчості і правозастосуванні, міжгалузеві колізії між кримінальним процесом і науками кримінально-правового циклу, криміналістики, колізії у навчальному процесі.

Таким чином, кримінально-процесуальне законодавство, як свідчать проблеми його реалізації в діяльності органів досудового розслідування, прокуратури і суду та у навчальному процесі, не відповідає суспільним потребам щодо додержання засад верховенства права та законності, прав і свобод людини і громадянина

у кримінальному процесі. Вирішення цих проблем потребує термінового внесення змін та доповнень до окремих положень КПК України, вилучення термінів «кримінальне правопорушення», «кримінальний проступок» та унормування традиційного терміну для наук кримінально-правового циклу і криміналістики «злочин».

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. *Александров А. С.* Духless русского уголовно-процессуального права / А. С. Александров // Уголовное судопроизводство. – № 1. – 2010. – С. 2–12.
2. *Гончаренко В. Г.* Принцип науковості як методологія юридичного нормотворення / В. Г. Гончаренко // Вісник Академії адвокатури України. – К. : ВЦ ААУ, 2007. – Вип. 3(10). – С. 32–45.
3. *Криминалістика : учебник для вузов / А. Ф. Волинский, Т. В. Аверьянова, И. Л. Александрова [и др.] ; под ред. проф. А. Ф. Волинского.* – М. : Закон и право ; ЮНИТИ-ДАНА, 1999. – 615 с.
4. *Савчук Т. І.* Інтернет-сервіси у розслідуванні кримінальних правопорушень / Т. І. Савчук // Впровадження нового Кримінального процесуального кодексу України в правоохоронну діяльність та навчальний процес: досвід та шляхи удосконалення : мат. наук.-практ. конф., м. Харків, 5 квітня 2013 р. / МВС України ХНУВС. –Х. : ХНУВС, 2013. – С. 299–303.

Стаття надійшла до редакції: 16.04.2015.

Рекомендовано кафедрою кримінального процесу та криміналістики

MODERN TRENDS CRIMINALISTICS UNDER IMPLEMENTATION CRIMINAL PROCEDURE LAW

Korzh V.P.

Abstract: In the article the trends of modern forensic science, criminology relationship with science of criminal proceedings brought forensic recommendations efficiency in all areas of justice, analyzed the provisions of the CPC containing pseudo-definition, innovations, legal, intersectoral conflicts and conflicts in the educational process; proposed their solutions.

Keywords: criminology, integration, judiciary, forensic recommendations pseudo definitions conflict.



СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ КРИМИНАЛИСТИКИ В УСЛОВИЯХ РЕАЛИЗАЦИИ УГОЛОВНОГО ПРОЦЕССУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА

Korzh V. P.

Резюме: В статье определены тенденции развития современной науки криминалистики, связь криминалистики с наукой уголовного процесса, доказана эффективность использования криминалистических рекомендаций во всех сферах судопроизводства,

проанализированы положения УПК, которые содержат псевдонаучные дефиниции, новации, юридические, межотраслевые коллизии и коллизии в учебном процессе; предложены способы их решения.

Ключевые слова: криминалистика, интеграция, сферы судопроизводства, криминалистические рекомендации, псевдонаучные дефиниции, коллизии.